

Slovenská demografia – súčasnosť a perspektívy

Dovoľte mi, aby som v krátkosti prezentoval svoj pohľad na súčasnosť a budúcnosť slovenskej demografie. Za svoju výhodu pri tomto hodnotení považujem osobnú skúsenosť s československou aj slovenskou demografiou. S československou demografiou ma spája štúdium aj 10 rokov spoločnej práce s najvýznamnejšími českými demografmi, so slovenskou zas súčasné pôsobenie. Pri porovnávaní a hodnotení sa teda môžem opierať o vlastné poznatky a skúsenosti.

Pri uvažovaní o slovenskej demografii nemôžem obísť dve témy – rozdelenie československej demografie a vzťah štatistiky a demografie na Slovensku.

Slovenská demografia má za sebou prvých desať rokov samostatnej existencie. Bolo to náročné obdobie stavania sa na vlastné nohy. Nezačínalo sa od nuly, československá demografia so svojou tradíciou, kvalitou aj medzinárodným uznaním bola dobrým odrazovým mostíkom. Na druhej strane sa slovenská demografia musela vyrovnávať s asymetrickým modelom československej demografie, keď rozhodujúca kvalita bola a aj po rozdelení Československa zostala na českej strane. Pri hodnotení situácie po vzniku samostatnej Slovenskej republiky som vyslovil obavy o budúcnosť slovenskej demografie. Dnes môžem s radosťou konštatovať, že sa moje vtedajšie obavy väčšinou nenaplnili. Slovenská demografia sa stavia na nohy vcelku úspešne.

Pri vypočítavaní úspechov spojených s predchádzajúcimi desiatimi rokmi nemožno nespomenúť medzinárodne uznávanú demografickú štatistiku a úspešné Sčítanie obyvateľov, domov a bytov z roku 2001. Úspechy slovenskej demografie nie sú spojené len s demografickou štatistikou. Každý rok ukončí štúdium na Prírodovedeckej fakulte niekoľko mladých demografov, bolo zriadené špecializované výskumné demografické pracovisko, demografiou sa na rôznych pracoviskách zaoberá viac ľudí ako kedykoľvek predtým, populačná problematika sa dostáva dokonca do povedomia širokej verejnosti.

Existujú samozrejme aj problémy. Vzhľadom na budúcnosť demografie sa mi javia ako najzávažnejšie nasledovné tri:

- Spôsob poskytovania demografických údajov - len pomaly sa zavádza systém do poskytovania demografických údajov (hlavne údajov o pohybe obyvateľstva), v dôsledku čoho nie sú bežne dostupné údaje pre niektoré podrobnejšie a špecializovanejšie analýzy.

- Absencia špeciálnych demografických zisťovaní - špeciálne zisťovania sú zdrojom informácií o názoroch, postojoch a náladách obyvateľstva na oblasť reprodukcie. Tieto údaje sú potrebné predovšetkým v období spoločenskej transformácie, nakoľko sú dôležitým zdrojom informácií pri koncipovaní populačnej, rodinnej a sociálnej politiky.
- Neochota našich demografov opustiť zaužívané stereotypy – ak nedokážeme pracovať s inými údajmi ako sme zvyknutí, ak nedokážeme používať iné ukazovatele, metódy a postupy ako sme využívali v minulosti, keď nebudeme študovať a aplikovať najnovšie teórie, nedokážeme držať krok so svetom. To sa samozrejme prejaví aj na kvalite našich analýz a prognóz.

Nakoľko v prvých dvoch spomínaných problémových oblastiach je viditeľný záujem posunúť veci správnym smerom, za najproblémovejšiu oblasť pre budúcnosť slovenskej demografie považujem práve posledne menovanú. Ak si bude chcieť kapacitne poddimenzovaná slovenská demografia udržať získané renomé, bude musieť čiastočne zmeniť pohľad na demografické údaje a ich využitie a tiež bude musieť zvládnuť niektoré nové metódy a prístupy.

Pripomíname si 35. výročie vzniku Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti. Táto spoločnosť (podobne ako časopis Slovenská štatistika a demografia) je prejavom tesného prepojenia štatistiky a demografie na Slovensku. Toto prepojenie poskytuje vedecké zázemie slovenskej demografii v období, keď ešte nie je schopná samostatnej existencie (myslím po stránke inštitucionálnej). Treba však otvorene povedať, že takýto stav je pre slovenskú demografiu východiskom z núdze. Okrem výhod, ktoré tento stav prináša, existujú aj významné nevýhody. Tesné prepojenie so štatistikou má za následok asymetrický rozvoj demografie s preferovaním metodológie na úkor predovšetkým teórie a analýz. Demografia je dokonca niekedy redukovaná na demografickú štatistiku. Demografia sa najčastejšie definuje ako veda, ktorá skúma reprodukciu ľudských populácií. K svojej činnosti potrebuje samozrejme údaje a nástroje, ale aj teórie, analýzy a projekcie. Kvôli objektu skúmania bude demografia vždy tesne prepojená s viacerými vednými disciplínami, ktoré skúmajú ľudskú populáciu z rôznych iných stránok. Platí to hlavne o štatistike, sociológii a geografii. Pre komplexný rozvoj sa však bude musieť slovenská demografia skôr alebo neskôr odpútať od štatistiky. Formálne by sa to malo prejsť vytvorením samostatnej demografickej spoločnosti a samostatného demografického časopisu.

Prvé kroky slovenskej demografie možno hodnotiť ako úspešné. Neboli určite jednoduché, avšak tie, ktoré sú pred nami, budú určite náročnejšie. Či budú aj úspešné, bude záležať v prvom rade od našej otvorenosti pre nové myšlienky a od ochoty a schopnosti navzájom komunikovať a spolupracovať. To je jediná cesta, ktorá umožní udržať nastúpený trend.